

Kulturní kapitál:

Sociologicky užitečný či neužitečný koncept?

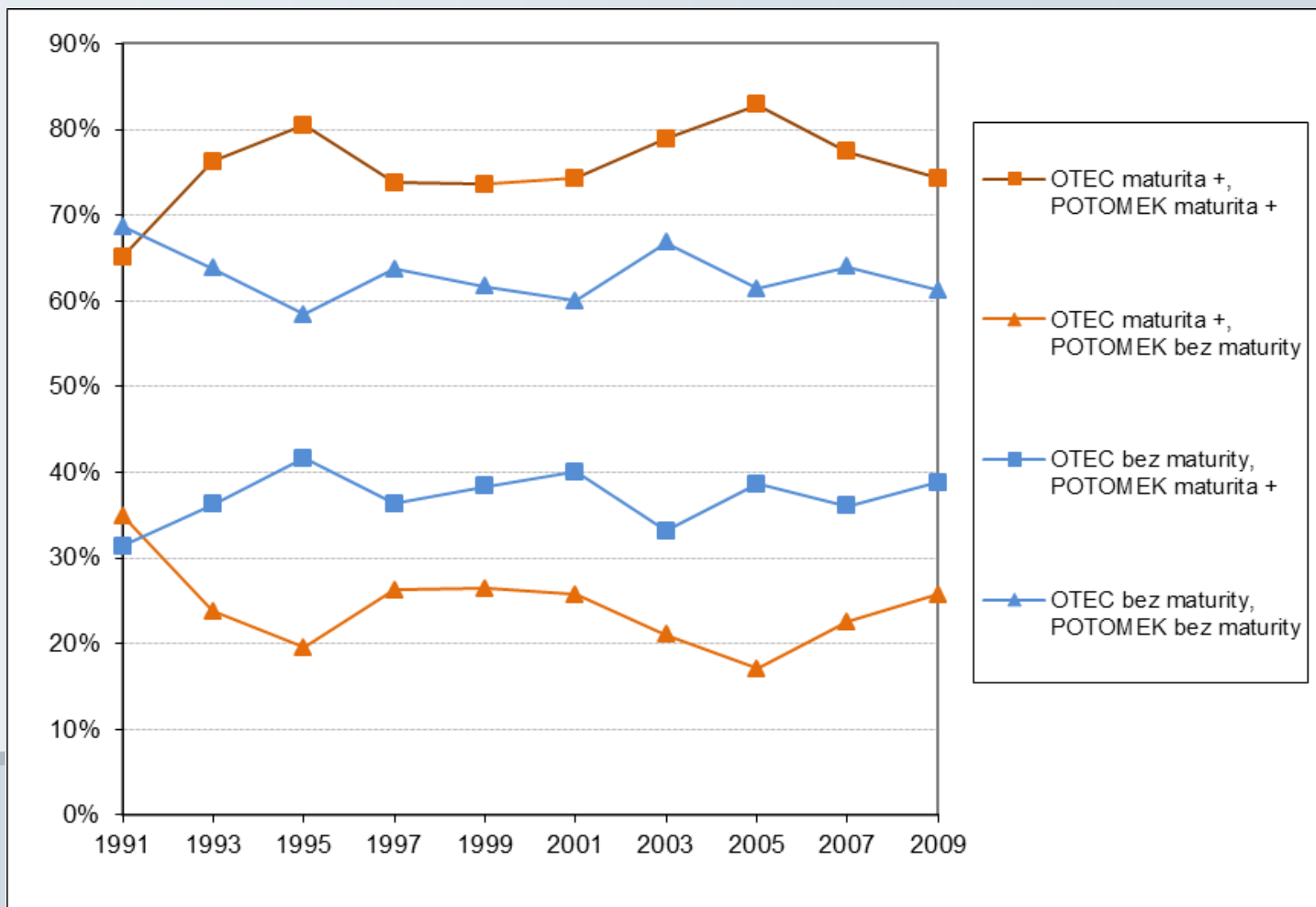
Tomáš Katrňák

katrnak@fss.muni.cz

Třídní rozdíly ve vzdělání

- 60. léta 20. století
 - třídní nerovnosti v dosaženém vzdělání nemohou být vysvětleny pouze kognitivními schopnostmi studujících
 - i při kontrole IQ se třídní nerovnosti mezi studujícími ukazovaly v sociologických výzkumech stále jako významné
- **Jaké faktory způsobují třídní nerovnosti v dosaženém vzdělání?**
 - Proč děti vyrůstající v jiných socioekonomických prostředích získávají také jiné vzdělání?
- Rozdílný ekonomický kapitál rodiny původu nenabídl dostatečnou odpověď
 - třídní nerovnosti v dosaženém vzdělání zůstávaly i v systému všeobecného a bezplatného školství
- Výzva pro sociologii vzdělání v 60. a 70. letech 20. století:
 - jak jsou rozdílné charakteristiky rodin transformovány do rozdílných školních výsledků (dosaženého vzdělání) dětí, kteří v těchto rodinách vyrůstají?

Podíl lidí s maturitou a vyšším vzděláním a maturitou a nižším vzděláním podle vzdělání otce (věkové omezení 25-40 let) v ČR.

Kulturní kapitál jako charakteristika rodiny původu

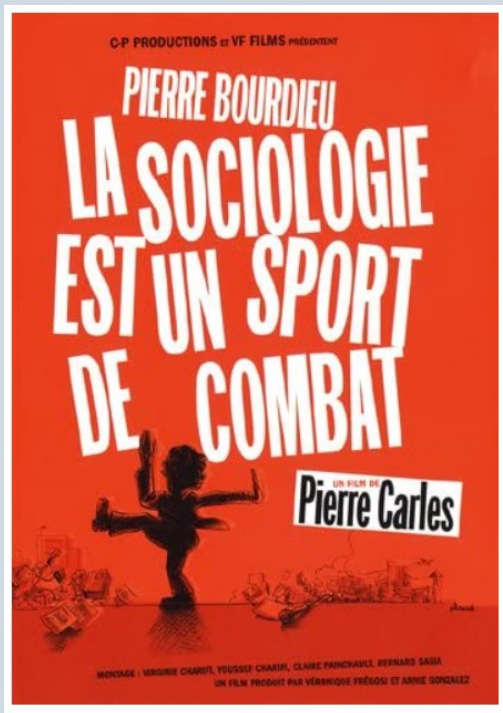
- Pierre Bourdieu a Jean-Claude Passeron (1966, 1970, 1977)
 - analýzy francouzské společnosti (60. a 70. léta 20. století)
 - formulace konceptu **kulturního kapitálu** jako charakteristiky rodiny původu studujících
- Kulturní kapitál je **dovednost** osvojená v prostředí rodiny původu
 - kulturní znalosti (orientace v dominantní kultuře)
 - lingvistické schopnosti (osvojené způsoby vyjadřování)
 - sociální vědomosti (orientace v sociálních vazbách)
- Kulturní kapitál existuje ve **třech formách**
 - vtělený (dispozice člověka získané v průběhu socializace)
 - objektivizovaný (kulturní artefakty rodiny původu, obrazy, knihy, sochy)
 - institucionalizovaný (akademické tituly a vědecké hodnosti)

Kulturní kapitál: explanace třídních nerovností ve vzdělání

- Vzdělávací systém velikost kulturního kapitálu zhodnocuje
 - transformuje kulturní kapitál do podoby osobních zásluh dětí
 - děti s vyšším kulturním kapitálem díky němu dosahují lepších školních výsledků a zůstávají ve vzdělávacím systému déle
 - děti s nižším kulturním kapitálem dosahují kvůli jeho absenci horších školních výsledků a opouštějí vzdělávací systém brzy
- Rodiče vyšších sociálních tříd jsou se školou propojeni prostřednictvím dominantní kultury, což vede k úspěchu jejich potomků ve vzdělávacím systému
- Rozdíly v kulturních kapitálech rodin jsou generovány třídní nerovnosti ve vzdělání
- **Kulturní kapitál se ukázal být pro sociologickou explanaci třídních nerovností velmi užitečným konceptem, protože pomáhal vysvětlit třídní nerovnosti v dosaženém vzdělání**

Pierre Bourdieu on social reproduction

- *La Sociologie est un sport de combat*
- YT: https://youtu.be/js_fVKBL5NA

Kritika kulturního kapitálu v rovině teorie

- Kulturní a ekonomický kapitál jsou mechanismem reprodukce třídní nerovnosti z jedné generace na druhou
- Oba kapitály jsou generovány **v rodině** (a jsou součástí sociální třídy)
 - problém: existují také jiné zdroje kulturního kapitálu?
 - vzdělávací systém (Lareau, Weininger, 2003; Goldthorpe, 2007)
 - vrstevnická skupina (MacLeod, 1995)
- Je-li kulturní kapitál uzavřen do rodiny původu a škola funguje pouze tak, že zhodnocuje jeho velikost u žáků, **jak bychom měli interpretovat změny prováděné ve vzdělávacích systémech** v průběhu druhé polovina 20. století směrem k větší rovnosti a zásluhovosti? (Švédsko, Nizozemí)
- V původním konceptu kulturního kapitálu **není místo pro koncept „re-socializace“** prostřednictvím vzdělávacího systému
 - vzdělávací systém není definován jako prostředek sociální změny, ale jako **konzervativní instituce** udržující třídní nerovnosti
 - vede expanze vzdělávacího systému k sociální mobilitě?
 - ano (Breen, Jonhson, 2005, 2007)
 - jak dnes tedy funguje kulturní kapitál?

Empirické testy efektu kulturního kapitálu

- **12 časopiseckých empirických testů**
 - odlišné země, odlišná operacionalizace kulturního kapitálu, jiné výzkumné jednotky
- 1982 (DiMaggio, ASR), kulturní kapitál studujících
- 1985 (DiMaggio, Mohr, AJS), kulturní kapitál studujících
- 1985 (Robinson, Garnier, AJS), kulturní kapitál mladých lidí, jejich vzdělání
- 1986 (De Graaf, SoE), kulturní kapitál rodičů, vzdělání potomků
- 1990 (Ganzeboom, De Graaf, Robert, RSSM), kulturní kapitál rodičů, kulturní kapitál potomků
- 1995 (Mohr, DiMaggio, RSSM), kulturní kapitál studujících
- 1996 (Kalmijn, Kraaykamp, SoE), kulturní kapitál rodičů, vzdělání potomků
- 1999 (Roscigno, Ainsworth-Darnell, SoE), kulturní kapitál rodiny
- 2000 (De Graaf, De Graaf, Kraaykamp, SoE), kulturní kapitál rodičů
- 2001 (Sullivan, Sociology), kulturní kapitál dětí
- 2002 (Dumais, SoE), kulturní kapitál dětí
- 2002 (Eitle, Eitle, SoE), kulturní kapitál rodiny

Kritika kulturního kapitálu v rovině empirie I

- Žádný z empirických testů roli kulturního kapitálu ve vzdělávacím systému **nevyvrátil**
- Roli kulturního kapitálu v reprodukci třídních nerovností prostřednictvím vzdělávacího systému ovšem žádný z empirických testů ani přímo **nepotvrdil**
 - **Proč?**
- K testu kulturního kapitálu v reprodukci třídních nerovností je nezbytná analýza 5 proměnných dohromady:
 - socioekonomický status rodiny (třídní pozice rodičů)
 - velikost kulturního kapitálu rodičů
 - transmise v kulturní kapitál potomků
 - velikost kulturního kapitálu potomků
 - dosažené vzdělání potomků
 - socioekonomický status potomků (třídní pozici potomků)
- Tyto proměnné mají mezigenerační horizont
 - nelze měřit v jednom časovém okamžiku, rozloženy do dlouhého časového intervalu
- **Efekt kulturního kapitálu v reprodukci třídních nerovností je neměřitelný**

Kritika kulturního kapitálu v rovině empirie II

- Problém **transmise** kulturního kapitálu rodičů v kulturní kapitál dětí
 - Bourdieu bere jako automatickou součást konceptu kulturního kapitálu (spojuje s habitem rodičů a jejich potomků, dispozice k jednání)
 - v empirických testech transmise rovněž brána jako automatická součást konceptu kulturního kapitálu
- **Problém 1: vlastnictví zdrojů neznamena automatický profit z nich**
 - transmise kulturního kapitálu neproběhne bez investic do ní (úsilí, čas, peníze)
 - potomek nezíská kulturní kapitál automaticky (ochota, úsilí, snaha)
 - časově náročný proces s nejistým výsledkem (nelze předat jako finance)
- **Problém 2: vlastnictví zdrojů vs. ochota investovat do nich**
 - nositelé kulturního kapitálu investující do jeho transmise
 - nositelé kulturního kapitálu neinvestující do jeho transmise
 - bez kulturního kapitálu investující do kulturního kapitálu dětí
 - bez kulturního kapitálu neinvestující do kulturního kapitálu dětí
- Existence kulturního kapitálu podmiňuje investice do něho, ale **není příčinou** investic. Tu je potřeba hledat jinde než v samotném kulturním kapitálu.

Závěr I: sociologická teorie

- **Je kulturní kapitál teoreticky užitečný koncept?**
- **Ano:**
 - rozšiřuje naše vnímání sociální reality, na jeho základě vnímáme třídní diference
 - doplňuje ekonomický kapitál a koncept IQ v explanaci třídních nerovností ve vzdělání (vedle řady dalších dnes známých konceptů)
- V rovině teorie je nezbytné se vyrovnat s jeho uzavřením do rodiny původu
 - **je toto uzavření stále odůvodnitelné?** Nebo existují také jiné zdroje kulturního kapitálu dětí?
 - vzdělávací systém
 - vrstevnická skupina
- V rovině teorie je nezbytné vztáhnout tento koncept k sociální mobilitě (zvláště prostřednictvím vzdělávacího systému)
 - teoretická explanace

Závěr II: sociologická empirie

- **Je kulturní kapitál empiricky užitečný koncept?**
- **Ne.** Kulturní kapitál je stále:
 - výzvou pro operacionalizaci (dodnes není ustálený způsob jeho operacionalizace)
 - výzvou pro měření v reprodukci třídních nerovností prostřednictvím vzdělávacího systému (časová náročnost měření jeho efektu, problém jeho transmise z rodičů na potomky)
- Efekt kulturního kapitálu na reprodukci třídních nerovností prostřednictvím vzdělávacího systému nebyl zatím spolehlivě empiricky otestován.
- Možné řešení pro budoucí empirická měření:
 - 1) koncept zůstane tak jak je navržen, a budou se hledat stále dokonalejší způsoby, jak otestovat jeho roli v procesu dosahování vzdělání podle třídního původu
 - 2) koncept bude přehodnocen s ohledem na jeho zdroje ve škole a vrstevnické skupině (ne pouze v rodině) a v rovině empirie rozpracován do měřitelných indikátorů
 - 3) koncept bude přehodnocen s ohledem na „investiční“ jednání rodičů (transmise z rodičů na děti), které bude empiricky analyzováno dohromady s dosaženým vzděláním potomků a rolí školy